

UDK: 272-676(093.2)
172+316.37]:316.752
327.33+316.752]:272-662(093.2)
Pregledni rad
Primljeno: Rujan, 2022.

Zorica MAROS

Univerzitet u Sarajevu - Katolički bogoslovni fakultet
Josipa Stadlera 5
BiH - 71000 SARAJEVO
maroszorica@gmail.com

DIJALOGOM DO SVEOPĆEG BRATSTVA I NEKE PREPREKE PREMA ENCIKLICI *FRATELLI TUTTI*

Sažetak

Rad je podijeljen u tri dijela. U prvom dijelu donosi se sažet prikaz određenih brojeva enciklike Fratelli tutti koji govore o uzrocima koji priječe razvoj sveopćeg bratstva, kojega je teološki temelj činjenica da su svi ljudi djeca jednog Oca. Ti brojevi govore o individualizmu, relativizmu, konzumizmu, zapravo govore o gubitku socijalnog osjećaja, o svojevrsnoj otuđenosti čovjeka od vlastite ljudskosti. Kako su spomenuti uzroci u sebi veoma složene stvarnosti, drugi dio članka ih je, uz proširenu literaturu, dodatno analizirao i objasnio, u mjeri u kojoj je to moguće u jednom članku. Suvremena tendencija apsolutiziranja slobode pojedinca, uz sve popratne pojave, vodi zapravo ispražnjenju onog bitno ljudskog, što itekako utječe na zdravo funkcioniranje međuljudske zajednice, zbog čega Papa zagovara trajni napor dijaloga, a u službi ostvarenja općeg dobra i zajedništva među ljudima. Treći dio je ukratko razmotrio je li san o sveopćem bratstvu i društvu općeg dobra pobožna ideja, ideal ili pak utopija, zaključivši da jest ideal, ali ideal od kojega čovječanstvo ne bi smjelo odustati jer je to odustajanje svojevrsno odustajanje od sadržaja ljudskog, barem njegova bitnog dijela.

Ključne riječi: individualizam, relativizam, sloboda, vrijednosti, sveopće bratstvo, dijalog.

Uvod

Svakodnevno se čuje da je svijet globalno u krizi i velikim problemima.¹ Najnovija koronakriza, kriza globalne ekonomije, nova nacionalistička zaoštavanja, političko-društvene tenzije, ekološka kriza, novi i različiti oblici starog ropstva koji ljude svode na čistu uporabnu vrijednost. Migranti

¹ Članak je za tisak prilagođeno izlaganje pod nazivom: „Dijalog i socijalno prijateljstvo kao ostvarenje ljudskog bratstva“. Izlaganje je održano na međunarodnom znanstvenom simpoziju: „Religijski, društveni i kulturološki aspekti enciklike *Fratelli tutti* pape Franje“, održanom na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 11.-12. studenog 2021. U tekstu su kurzivom navedene misli koje smo htjeli istaći.

iskorištavani i ponižavani na svojem putu bijega od situacije koja im je egzistencijalno nepodnošljiva, a koju su u većini slučajeva stvorili upravo drugi, od kojih i kojima su zapravo i prisiljeni bježati. Društvene mreže koje izrađuju djecu i mlade, stvaraju generacije nesposobne za susret sa stvarnošću, stoga i za izgradnju vrijednosti nužnih za zajedništvo. Dekonstrukcija povijesne svijesti i kulture zbog različitih suvremenih ideologija koje su i uzrok, ali i posljedica sveopće moralne dezorijentiranosti. Ta je dezorijentiranost izražena i kroz rezignaciju do koje su doveli individualizam i relativizam, zbog kojih ljudi više ne znaju što je pogrešno, a što ispravno, i tako dalje. Suvremeni bi se problemi mogli zapravo nabrajati unedogled, no mogli bi se svesti pod zajednički nazivnik otuđenost od svijeta, odnosno gubitak socijalnog osjećaja za zajedništvo, i stoga i gubitak osjećaja odgovornosti za opće dobro.

Ovaj gubitak socijalnog osjećaja i mnoge nepravde koje narod trpi, *svojevrсна otuđenost čovjeka od vlastite ljudskosti*, provlače se kroz cijelu encikliku *Fratelli tutti*, a posebno su naglašene u prvom poglavlju.² Zašto je važno pojedinačno ih spomenuti? Prema onomu što Crkva definira strukturama grijeha, a moralna teologija precizira načelom suradnje u tuđem zlu, većina ovoga ide i na pojedinačne osobne savjesti. Iako svjesni nepopularnosti prebacivanja tereta na osobne savjesti onoga s čime, prividno i naivno, nemamo nikakve veze, uvodeći ovu osobnu dimenziju, pokušavamo zapravo konkretizirati prilično kompleksnu stvarnost brojeva *Enciklike* koje ovaj članak nastoji sažeto predstaviti.

Pokušavamo važan, ali i zahtjevan govor pape Franje nekako *utjeloviti, ozbiljiti, poosobniti* jer teološki tekstovi često djeluju kao apstraktni ideali s kojima se eventualno oduševimo, trenutno i senzacionalistički, ali nas osjećaj napusti s jednakom brzinom s kojom se i pojavio. A što od tih tekstova sami ne proživimo, što nas same ne uvjeri, ostat će na razini prisilno preuzete navike, javne ličnosti i društvene uloge. A s time se ni na psihološkoj, ni na društvenoj dimenziji ne može zdravo operirati na duže staze, na religioznoj još manje, na onoj izvorno vjerskoj nikako.

Nakon sažetog predstavljanja brojeva enciklike *Fratelli tutti*, koji govore o nekim preprekama koje priječe ostvarenje sveopćeg bratstva, članak donosi nešto detaljnije promišljanje o spomenutim preprekama. Iza tih prepreka stoji zapravo Papina *briga* za izgradnju zajedništva među ljudima, poradi općeg dobra, a kako bi se spriječili različiti oblici dehumanizacije čovjeka. Smatrali smo nužnim Papinu misao nešto detaljnije obrazložiti, upravo kako bi se istaklo bogatstvo i težina koju Papina misao ima. Za kraj smo pokušali vidjeti je li ta misao samo pobožna utopija ili pak realna mogućnost.

² Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021.), br. 12.

1. Prepreke razvoju sveopćeg bratstva

Papa Franjo govori da enciklikom *Fratelli tutti* promišlja o nekim suvremenim pojavama i tendencijama koje priječe razvoj „bratstva među svim ljudima“,³ jer tjeraju čovjeka, rekao bi Joseph Ratzinger, „u mrtvilo, zamor, ravnodušnost“.⁴ Teološki temelj tog bratstva je činjenica da je cijelo čovječanstvo jedan rod, obitelj jednog Oca, koja dijeli zajednički prostor kao opće dobro. To je dobro iz kojega nitko ne bi trebao biti isključen prema zahtjevima i Božje pravde, a i elementarne ljudske pravednosti kao minimalne etike zdravog suživota.

Ključne od tih tendencija (ako ne u konačnici sve) antropološke su naravi i spomenute su u četiri naslova (s pripadajućim podnaslovima) koji u brojevima od 198-224 obrađuju četiri teme: 1) Socijalnim dijalogom do nove kulture; 2) Temelj konsenzusa; 3) Nova kultura; 4) Ponovno vratiti ljubaznost. Kroz te se naslove dijalog predstavlja kao napor ljudske volje u pronalasku rješenja, trajni poticaj u traženju istine, s kojim će se slabiti relativizam, toleranciju uzdignutu na rang ideološke dogme, oportunitetno tumačenje moralnih istina, ravnodušnost prema drugima i općem dobru. Dijalog je mogućnost stvaranja kulture sveopćeg bratstva, odnosno trajni građanski, etički i vjerski imperativ oblikovanja stvarnosti prema postulatima općeg dobra i ljudskog dostojanstva.

1.1. Socijalnim dijalogom do nove kulture

Papa ovo poglavlje počinje s tvrdnjom da ustrajan i hrabar dijalog „potiho pomaže svijetu živjeti“.⁵ Dijalog se predstavlja kao izvorno djelovanje, kao put između dvije alternative: sebičnog bijega u vlastiti svijet ili pak nasilnog prosvjeda protiv svijeta. Suvremena tendencija hiperprodukcije brojnih medijskih informacija javlja se kao prepreka dijalogu jer omogućuje svakom nepokolebljivo se držati vlastitih ideja i interesa u uvjerenju da svi ostali griješe. Papa upozorava da u tim svakodnevnim medijskim raspravama često dominiraju oni s većom moći u rukama, zbog čega izostanak dijaloga povlači za sobom ravnodušnost prema općem dobru. Jer ako nema dijaloga u cilju ostvarenja zajedničkog dobra, razgovori se svode na puke pregovore oko pojedinačnih interesa kako bi si svatko mogao prigrabiti najveću moguću korist.⁶

³ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 9.

⁴ Joseph RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama* (Split: Verbum, 2009.), 9.

⁵ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 198.

⁶ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 200-202.

Ako u javnom prostoru nema dijaloga, nastavlja Papa, ako se iznose parcijalne informacije ili se one prikrivaju, ili se njima manipulira, zatvara se mogućnost traženja istine i prevladava izražavanje stavova gdje će oni koji imaju moć i resurse, uvijek moći nametnuti vlastita mišljenja kao tuđe istine. Zbog toga je dijalog stalan poticaj traženja istine ili barem njezina dubljeg spoznavanja, ili pak razvijanja sposobnosti da se ona bolje izrazi.⁷

1.2. Temelj konsenzusâ

Ovu mogućnost nametanja vlastitih mišljenja kao tuđih istina, to suptilno i bezbolno orvelovsko *montiranje mozgova*, olakšava relativizam kojega je kritika u fokusu drugog naslova pod nazivom: „Temelj konsenzusâ“. Pod tom cjelinom Papa oštro kritizira relativizam za koji je već prije, u enciklici *Laudato si'*, rekao da do njega dovodi pogrešni antropocentrizam jer kada čovjek samoga sebe i svoje izravne interese stavlja u središte, kada sve s njime počinje i završava, sve ostalo postaje relativno.⁸ Ako se relativizam i individualizam stavljaju iznad moralnog rasuđivanja, dogodit će se da će moralne vrijednosti tumačiti oni koji imaju moć u svojim rukama, i to onako kako im u određenom trenutku bude oportunitetno.⁹

Ako se tumačenje moralnih vrijednosti ili pak nametanje tobožnjih istina prepusti konsenzusu onih koji imaju moć ili resurse, u tom slučaju zakon će izgubiti svoju temeljnu odrednicu pravednosti i postati zrcalo dominantnih ideja. Zbog toga, zaključuje Papa: „U pluralističkom društvu dijalog je najbolji način da se prepozna ono što se uvijek mora afirmirati i poštivati, a što nadilazi posredni konsenzus.“¹⁰ Za Papu relativizam je poremećaj koji zapravo potiče i iskorištavanja drugih ljudi. Jer ako ne postoje objektivne istine i čvrsta zajednička načela, ako je sve relativno i ako mjeru svega određuje zapravo sam pojedinac polazeći iz svojeg individualizma, koje se onda granice mogu postaviti bilo kojem obliku dehumaniziranja drugoga?¹¹ Povijesna iskustva, a i u uvodu nabrojani suvremeni problemi, kao i mnogi koji su ovdje izostavljeni, svjedoče da je čovjek *prilično kreativan* kada je u pitanju dehumanizacija drugih ljudi radi ostvarenja pojedinačnih interesa.

⁷ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 203.

⁸ Usp.: Papa FRANJO, *Laudato si'*. Enciklika o brizi za zajednički dom (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.), br. 122.

⁹ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 206.

¹⁰ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 211. Usporedi i brojeve 209 i 210.

¹¹ Usp.: Papa FRANJO, *Laudato si'...*, br. 123.

O relativizmu, koji je opasniji čak i od onog doktrinarnog, progovorio je i u enciklici *Evangelii Gaudium* izravno prigovarajući pastoralnim djelatnicima to nekršćansko stanje koje su si priuštili. Prilagodivši se svijetu u kojem žive, pastoralni djelatnici su pristali na oblik relativizma opasniji čak i od onog doktrinarne naravi. Taj se relativizam ogleda: „U djelovanju kao da Bog ne postoji, u odlučivanju kao da siromaha uopće nema, u postavljanju ciljeva kao da drugi ne postoje, u djelovanju kao da oni koji nisu primili navještaj uopće ne postoje.“¹² Težina ovog tumačenja praktičnog relativizma kao goreg čak i od doktrinarnog, može se iščitati i na liniji Papina razlikovanja korupcije od grijeha. Naime, Papa kaže da se na korupciju ne smije pristati kao na jedan od oblika društveno prihvatljivog ponašanja; ne smije ju se svesti na samo još jedan od grijeha. Ona je daleko teža, daleko razornija jer grijeh je čin koji se oprašta i može oprostiti, korupcija stanje koje se treba i mora liječiti.¹³ Na toj liniji promišljanja moglo bi se zaključiti da se relativizam doktrinarne naravi može *oprostiti* jer se može ispraviti. Onaj praktične naravi, budući da je stanje duha, treba se poput korupcije liječiti.

Stoga, zaključuje papa Franjo, temelj konsenzusâ nije relativizam ni lažna tolerancija, nego intelektualni i duhovni napor dijaloga koji će dovesti do nekih stabilnih vrijednosti, a putem boljeg spoznavanja istine ili barem dubljeg uvida u nju. Papa naglašava da istina nije informiranje o činjenicama i događajima od strane onih koji se bave novinarstvom: „To je prvenstveno potraga za najčvršćim temeljima na kojima počivaju naše odluke i naši zakoni.“¹⁴

1.3. Nova kultura

Papa Franjo poziva na razvijanje kulture susreta koja nadilazi isključujuće, ponižavajuće i agresivne dijalektike koje ljude okreću jedne protiv drugih, tvrdeći da je „život umijeće susreta“.¹⁵ Život kao „umijeće susreta“ omogućava upravo dijalog u kojemu se od svakoga može nešto naučiti, iz kojega nitko nije isključen, marginaliziran, beskoristan ili suvišan. Ovakvo polazište zahtijeva da se u dijalog uključe i oni koji žive na periferijama jer oni drukčije gledaju na zbilju, vide one stvarnosti koje su nevidljive iz središta moći iz kojega se donose odluke.¹⁶

¹² Papa FRANJO, *Evangelii Gaudium. Radost evanđelja* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.), br. 80.

¹³ Usp.: Papa FRANJO, *Korupcija. Zlo našeg vremena* (Split: Verbum, 2013.), 8-10.

¹⁴ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 208.

¹⁵ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 215.

¹⁶ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 215.

Kultura susreta ide za stvaranjem i izgradnjom socijalnog mira što zahtijeva trajan i naporan rad. Može se svojevrsni mir postići i suzbijanjem sloboda i razlika, s malo lukavosti i resursa, međutim to bi bio nepostojan i površan mir, a ne plod kulture koja bi ga podržavala. Na isti način na koji bi poštovanje zakona bilo potpunije ako bi bilo iz uvjerenja, a ne iz straha od kazne ili javne diskriminacije, na taj bi način i socijalni mir bio potpuniji i trajniji ako bi bio rezultat uvjerenja, a ne pravila izvanjski nametnutih ljudskoj slobodi. Kultura susreta, taj kulturni pakt, pretpostavlja, odricanje od monolitnog razumijevanja identiteta i zahtijeva poštovanje različitosti, odnosno zahtijeva prepoznavanje drugosti drugoga, priznanje njegova prava da bude različit i pomoć njemu da ostvari najbolju verziju samoga sebe. Ali upravo jer je riječ o svojevrsnom paktu, ta kultura susreta traži i prihvaćanje mogućnosti da se nekih stvari možda mora odreći radi općeg i zajedničkog dobra.¹⁷

1.4. Ponovno vratiti ljubaznost

U fokusu govora o vraćanju kategorije ljubaznosti u međuljudski život je kritika konzumističkog individualizma. On uvodi u tjeskobu kruženja oko vlastitog ega što je dovelo do velikih nepravdi jer se na druge gleda i tretira ih se kao iritantnu smetnju vlastitom miru, zbog čega se postaje agresivan prema njima. Dugim riječima, konzumistički individualizam, prije spomenuti pogrešni antropocentrizam: „Dopušta okrutnosti da prodre u međuljudske odnose.“¹⁸

Ljubaznost oslobađa ljudski duh spomenute okrutnosti. Ona izražava stanje duha koje nije neugodno, grubo, bahato, arogantno, nego ono koje je otvoreno, dobrohotno, koje pruža potporu i utjehu. Ljubaznost pomaže drugima da im život bude podnošljiviji. Njegovati ljubaznost nije nešto sporedno, nije ni jeftini sentimentalizam, ni neki površan građanski stav. Njegovati ljubaznost je izniman napor ljudske volje jer pretpostavlja uvažavanje i poštovanje drugosti drugoga, različitosti na koju smo tako često i agresivno osjetljivi. Jednom kada ljubaznost postane kultura u društvu, ona mijenja način života i društvene odnose.¹⁹

¹⁷ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 217, 220-221.

¹⁸ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 222.

¹⁹ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 223-224.

2. Sloboda bez sadržaja kao prepreka demokratskom uređenju društva

Papa Franjo se dotakao tema koje su od ključne važnosti za suvremeno čovječanstvo i koje bi zapravo zahtijevale daleko iscrpnije istraživanje i promišljanje od onog koje se ovdje može pružiti. Iz svih spomenutih tema kristalizira se temeljni problem, izazov cijelom čovječanstvu: kako zaustaviti suvremene tendencije koje vode nekoj utopiji banalnog, apsolutnoj individualnoj slobodi, koja nužno dovodi do relativizma i individualizma kao razornih stanja koja se okreću protiv samog čovjeka. Jer, naime: „Ako je cilj slobode ostvarenje što veće i što više ugone, onda takva sloboda vodi ispražnjenju ljudskog.“²⁰

Kako, dakle, zaštititi samog čovjeka od neumoljivih povijesnih procesa, kako učvrstiti, oformiti vrednote koje će biti zajedničke svima, a koje neće biti izložene relativizaciji, igri većine i manjine, arbitrarnom određivanju i izvanjskom ideološkom oblikovanju? Kako, ojačati demokraciju, zaštititi ju od slabljenja i propadanja, kako ojačati ljudska prava i slobode, ali da to ne budu proizvoljni načini prepušteni nadležnim pojedincima ili pak da to ne bude izvana nametnuto. Riječima Raztingera: „Kako ojačati pravo i dobro protiv naivnosti i cinizma, a da se ta snaga dobra ne nameće izvana ili da se ne određuje samovoljno.“²¹

Papa je, dakle, upozorio na suvremene tendencije koje dekonstruiraju povijesnu svijest, što onima koji imaju moć ili resurse omogućava nametnuti svoje interese. Tu dekonstrukciju povijesne svijesti čini mogućom promoviranje apsolutne slobode što nužno vodi, kako smo rekli, relativizmu, individualizmu, ravnodušnosti, ispražnjenju pojmova.²² Takva je sloboda odvojena od vlastitog sadržaja i takva sloboda zapravo dokida samu sebe jer, svodeći se isključivo na zadovoljenje vlastitih potreba, ona ostaje na razini nagonskog, u području animalnog. Slobodi je nužan sadržaj koji bi se mogao definirati jamstvom ljudskih prava, što znači da sloboda pojedinca može opstati samo u ispravnom poretku slobodâ. Sloboda je u tom smislu nedjeljiva. Ne može se htjeti samo za sebe, nego se mora promatrati kao zadaća za čitavo čovječanstvo, zbog čega ona traži i žrtve, i odricanja i zajedničku brigu.²³

Sloboda bez sadržaja, sloboda svedena na zadovoljenje individualnih potreba, praćena pravom kao rezultatom apsolutiziranja načela većine,

²⁰ J. RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 10, 25.

²¹ J. RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 15.

²² Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 13-18.

²³ Usp.: J. RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 11-12.

dezorijentirana je sloboda, sloboda u kojoj se moralnost nekog čina ne prosuđuje u samom činu, nego u tomu što služi određenim ciljevima ili interesima. Međutim, sam demokratski ustroj nije održiv na takvu shvaćanju slobode. U temeljima samih demokratskih mehanizama su prava, a osnova tih prava je ljudska sloboda, zbog čega je nužno definirati sadržaj te slobode. Ako su sadržaj slobode vlastiti interesi, želje, ciljevi, onda se dobiva apsolutizirana pojedinačna sloboda koja će nužno biti u sukobu sa slobodom drugih, onda se zapravo dobiva anarhija, a ne demokracija. Naime i odluke većine mogle bi biti relevantne samo ako počivaju na temeljima čovječnosti i poštuju zajedničko dobro kao pretpostavku svih pojedinačnih dobara.²⁴

2.1. Neumoljivost povijesne zbilje

Sve do sada spomenuto, kao i sve ono što papa Franjo spominje u enciklici *Fratelli tutti*, opisuje krizu suvremenog doba, koliko god je više postalo čak i banalno govoriti o njoj. No, sve opisano može se svesti na ono što je Papa želio istaći izrazom „promjena epohe“ govoreći u apostolskoj konstituciji *Veritatis Gaudium* da suvremeni svijet ne prolazi samo epohu promjena, nego se nalazi upravo u „promjeni epohe“, gdje su stvari došle do prijelomne točke.²⁵ Ta Papina prijelomna točka očituje se kao Berdjajevljeva prekretnica, sud nad povijesti, odnosno upravo kao „unutarpovijesna apokalipsa“.²⁶ Kako to autor objašnjava, povijest ne rješava konflikt između osobe i društva, osobe i kulture, povijest je nesmiljena prema osobama. Premda su osobe sadržaj povijesti, realna sudbina čovjeka nije bila predmet zanimanja same povijesti. Za povijest čovjek nikad nije bio cilj, nego samo materijal, sredstvo za ostvarenje vlastitih ciljeva, zbog čega je povijest „gazila čovjeka čak i kada je sebi postavljala eminentno osobno-ljudske ciljeve“.²⁷

Imajući u vidu spomenutu epohu promjena kao prekretnicu, odnosno unutarpovijesnu apokalipsu, čini nam se da nećemo pogriješiti ako kažemo da ako je ikad bilo jasno da je čovjek bio samo sredstvo ostvarenja određenih ciljeva, onda je to danas, premda priznajemo da su ovakve formulacije prilično nezahvalne. Čak i danas, kada su razvoj svijesti i osjetljivosti za ljudska prava i slobodu čovjekova samoodređenja na iznimno visokom stupnju u odnosu na prošla vremena, čak i danas kada se s iznimnim zalaganjem bori za prava čovjeka, i *današnja povijest* čovjeka čini žrtvom

²⁴ J. RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 14-15.

²⁵ Usp.: Papa FRANJO, *Veritatis gaudium. Radost istine*. Apostolska konstitucija o crkvenim sveučilištima i fakultetima (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2018.), br. 3.

²⁶ Nikolaj BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu* (Split: Verbum, 2007.), 5.

²⁷ N. BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, 6-7.

vlastitih procesa jer ga ispražnjuje od sadržaja onog ljudskog, a upravo pod krinkom njegova oslobođenja. Spomenuto apsolutiziranje individualne slobode i svega onoga što se danas javlja pod pretenzijama ljudskih prava ne samo da čovjeka lišava bitnih obilježja ljudskosti nego mu i ne dopušta razvoj u punini svoje ljudskosti. Recimo, ako se pravom proglasi svaki legitimni interes, svaka takva želja, svaki osjećaj, svaka *težnja bića*, time se ne samo bitno ugrožava samu kategoriju prava²⁸ nego se u čovjeku guše sve stvaralačke sposobnosti njegova duha jer ga se ostavlja u uskom prostoru interesa, želja, osjećaja. Time se gubi sposobnost samonadilaženja, i to iz onog unutarnjeg središta kao vlastitog odredišta prema samom sebi, drugome, zbilji, svijetu koji ga okružuje.

Drugim riječima, odmak od metafizičkog ustroja čovjeka, odnosno od metafizičkog pristupa njemu, objektivirao je i socijalizirao čovjeka. Koliko je god ta objektivacija i socijalizacija čovjeka imala i dobra, ipak se s njima socijaliziralo i objektiviralo samo unutarnje središte čovjeka, njegov duh koji zapravo, po naravi stvari, usmjerava same te procese. Ne u smislu da ih poništava i čini nepotrebnim, nego u smislu da upravo ljudski duh usmjerava čovjeka prema njegovu integralnom razvoju. A ako se sam temelj čovjeka, sam ljudski duh objektivirao i socijalizirao, kako, kamo, usmjeriti razvoj? Objektivacijom i socijalizacijom čovjek se, opet iznova, pretvorio u puki materijal, objekt povijesti s čime je prešao u prirodno-socijalni svijet. A svaka objektivacija čovjeka je duboko nečovječna i duboko bezlična jer bi svaka ljudska duša trebala biti iznad povijesnih procesa kao njihov cilj. „Nikad još čovjek nije bio tako nezaštićen od procesa koji se događaju, tako ubačen u povijest, tako izbačen vani, tako objektiviran i socijaliziran.“²⁹ Čini nam se da se cijela enciklika *Fratelli tutti* bori upravo protiv tih oblika objektivacije i socijalizacije ljudskog duha polazeći ogromnu nadu, povjerenje u dobrotu i snagu ljudske naravi.

2.2. Dijalog kao put otkrivanja istine

Berdjajev govori da je svjetski rat iznio na vidjelo zlo, zlobu i mržnju, nakupljene u ljudskoj egzistenciji. Rat je upravo objektivirao zlo koje je ranije

²⁸ O problematici uzrokovanoj umnožavanjem ljudskih prava vidi više u: Carlo CARDIA, „Tra il diritto e la morale. Obiezione di coscienza e legge“, *Stato, Chiesa e pluralismo confessionale*, 2009., 1-29. Dostupno na: https://www.statoechiese.it/images/uploads/articoli_pdf/cardia_traildiritto.pdf?pdf=tra-il-diritto-e-la-morale.-obiezione-di-coscienzae-legge (12. 1. 2021.).

²⁹ N. BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, 9. Vidi i 7-9.

bilo prikriveno jer je boravilo u subjektivnom, a ne u objektivnom.³⁰ Ako ratovi, ili bilo koji drugi povijesni procesi objektiviraju zlo ili ono negativno u čovjeku, trebalo bi se onda zapitati koji bi to procesi mogli objektivirati dobro koje je isto tako subjektivno, u smislu da postoji u čovjeku jer je u temelju same njegove naravi? Čini se da papa Franjo, paralelno s kritikom objektivacije čovjeka, upravo govori o procesima koji bi mogli i trebali *objektivirati* (reći ćemo to tako) ono dobro u čovjeku, dobro privremeno potisnuto i ugušeno nesmiljenim povijesnim procesima, istinu o njemu samom. No, objektivirati to dobro bio bi, čini nam se, daleko zahtjevniji proces jer je u pitanju napor duhovnog stvaralaštva u čovjeku, njegove slobode da se odluči za opće dobro, za istinu koja je u samim temeljima njegova bića, a neovisno o vlastitim trenutnim interesima. Kažemo da su ti procesi teži jer zahtijevaju promjenu trenutne antropološke paradigme oblikovane barem posljednja dva stoljeća.

Papini apeli za otkrivanje istine mogu se iščitavati i kao apeli za povratak čovjeka u fokus znanstvenog istraživanja. U otkrivanju te istine kao istine o čovjeku i u čovjeku, dijalog je jedini ispravan put koji se suprotstavlja prije spomenutom konsenzusu koji u ime dogovora istinu ostavlja po strani. Papini zahtjevi za dijalogom *do istine*, umjesto konsenzusom *oko istine*, iščitavaju se i na pozadini sve veće fragmentarnosti znanstvenog istraživanja. Suvremeno doba bitno obilježava i intenzivno traganje za spoznajom stvarnosti. No, svaka nova spoznaja otkriva mnoštvo još uvijek nepoznatog prostora, i stoga stvara potrebu za dodatnim istraživanjem do sada usvojenog znanja. To nužno vodi u fragmentarnost spoznaje jer je zbog trajno novih i rastućih informacija čovjeku nemoguće doći do neke jasne i cjelovite vizije, uvida u stvarnost koja ga okružuje.³¹

Tomu je doprinijelo i svojevrsno odustajanje od istine u znanosti, odnosno preimenovanje pojmova, jer se u suvremenom znanstvenom fizikalno-biologističkom pristupu stvarnosti istina zamijenila vrijednosno neutralnim pojmovima *točnosti*, *ispravnosti*, *preciznosti*. Odbacuje se filozofski pristup kao odviše metafizički, koji je onda navodno proizvoljan, neodređen, neprecizan, stoga za strogi znanstveni pristup očito neadekvatan. Međutim, budući da se istina na osobit način veže i uz sam pojam čovjeka, „uklanjanjem pojma istine iz znanosti, uklonio se i sam čovjek“.³²

Kako Stjepan Radić naglašava, ne poriče se vrijednost ispravnog, točnog i preciznog u znanosti, nego se naglašava da ti pojmovi ne bi trebali

³⁰ Usp.: N. BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, 9.

³¹ Usp.: Stjepan RADIĆ, „Quid est veritas? Istina – uvjerenje – dijalog“, *Diaconvensia* 3 (2021.), 289-296. Ovdje 289.

³² S. RADIĆ, „Quid est veritas? Istina – uvjerenje – dijalog“, 289.

biti izuzeti iz pojma istine, unutar koje jedino i imaju svoj smisao i svoje značenje. Puki biološki i tehnicizirani pristup ne samo da onemogućava samu smislenost spoznaje, njezinu cjelovitost nego on može biti i štetan. Naime znanstveni pristup i sam znanstveni razvoj mora pratiti i etički diskurs, o čemu zorno svjedoči već sama globalna ekološka kriza. Kroz nju je postalo jasno da posve tehnicizirani pristup i znanstveni razvoj, koji ne prate jake etičke norme, ugrožavaju sam opstanak čovjeka na zemlji.³³

2.3. Pluralizam svijeta i nužnost dijaloga

Drugi vatikanski sabor je u više dokumenata inzistirao na nužnosti dijaloga kako bi se ostvarilo zajedništvo svih ljudi, a poradi dobra svijeta u kojemu žive, i odgovornosti za njega. Naglašavajući neuravnoteženosti od kojih trpi suvremeni svijet,³⁴ a koje su, unatoč tom nezamislivom vremenskom odmaku i dalje itekako prisutne, Sabor ističe da je nauk Crkve u službi čovjeka te da Crkva iz ljubavi prema cijeloj ljudskoj obitelji kojoj pripada želi započeti razgovor o svim problemima: „Da se spasi ljudska osoba i da se bolje izgradi ljudsko društvo.“³⁵ Papa Franjo je u tom smislu u potpunom suglasju sa Saborom i u potpunosti u temeljnoj obrani onoga što je i Saboru bilo svojevrsna motivacija: strahopoštovanje pred ljudskim dostojanstvom i savješću svakog pojedinog čovjeka.³⁶ Dijalog na koji je Crkva pozvala Drugim vatikanskim saborom je dijalog koji je u službi punijeg razvoja ljudskosti svakog pojedinog čovjeka, a time i dijalog u službi izgradnje pravednijeg društva raznolike zajednice ljudskog roda.

Upravo se ta raznolikost, odnosno pluralnost, javlja kao pretpostavka traženja istine jer pluralizam nije prihvaćen kao nužnost koja se ne može izbjeći, nego kao stvarnost koju treba istinski prigrliti. Drugi vatikanski sabor je, prihvaćajući činjenicu spašavanja prema vlastitoj savjesti, nedvojbeno prihvatio pluralizam svijeta upravo kao mogućnost autentične ljudske egzistencije. Budući da se opravdavaju i oni koji eksplicitno ne ispovijedaju Boga, ali živeći po svojoj savjesti čine dobro, to znači da su i sama dobra volja i čista savjest tragovi one istine koju je sam Bog

³³ Usp.: S. RADIĆ, „Quid est veritas? Istina – uvjerenje – dijalog“, 290.

³⁴ Usp.: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998.), 620-761, br. 10.

³⁵ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes*, br. 3.

³⁶ Usp.: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes*, br. 15-17.

stvarajući svu (pluralnu) stvarnost utisnuo u sve stvoreno.³⁷ Što znači da je sam pluralni svijet nositelj zajedničkih vrijednosti utisnutih stvaranjem ili, kako sam papa Franjo govori: „U samoj stvarnosti čovjeka i društva, u njihovoj unutarnjoj naravi, postoji niz osnovnih struktura koje održavaju njihov razvoj i opstanak.“³⁸

Iz činjeničnog prihvaćanja pluralnog društva kao odraza Božjeg stvaranja, dijalog je nužan čak i onda ako vodi konfliktu, čak i onda ako vodi i prekidanju dijaloga zbog istine i dobra. Čak i tada dijalog ostaje nužnost jer on nije strategija nametanja vlastitih stavova, ali isto tako nije tendencija hladne ravnodušnosti izražene relativizmom koji svakoga ostavlja u njegovim dotadašnjim uvjerenjima i stavovima. Dijalog, koliko god nije taktika i strategija, toliko nije dijalog samo radi dijaloga. Dijalog je nužnost koja svoje teološko utemeljenje ima u samom stvaranju čovjeka kao dijaloškog bića, a u perspektivi izgradnje zajedništva i zajedničkog dobra. Dijalog proizlazi iz metafizičke odgovornosti pred Bogom za samoga sebe, za bližnjega i zajedničko dobro. Dijalog je zapravo odgovornost u vjeri i ako je kršćanstvo univerzalna poruka spasenja svima, dijalog s postojećom kulturom, makar ona bila i protukršćanska, jednostavno nema alternative.³⁹ Upravo takva kultura u potpunosti i opravdava sam dijalog, pod pretpostavkom da mu treba drukčije i dodatno opravdanje od njegova temelja u metafizičkoj odgovornosti pred Bogom.

Dakle, dijalog nije samo nužnost koja proizlazi iz sekularnog i pluralnog društva koje se kao takvo prihvaća samo jer se ne može izbjeći. Dijalog drugog i drukčijeg uzima ozbiljno u njegovoj egzistenciji zbog odgovornosti prema njemu, a iz metafizičke odgovornosti prema Bogu. Dijalog tuđu različitost promatra kao način egzistiranja na zemlji, kao mogućnost da je i on sam nositelj određenog aspekta istine, određenih vrijednosti, premda možda i drukčijih od onih koje su jasno od drugoga formulirane.⁴⁰ Prihvaćajući pluralizam svijeta, Crkva prihvaća zapravo upravo spomenute činjenice, kao što prihvaća i činjenicu da svijet nije homogena stvarnost, ujedinjena i zaštićena od heterogenih utjecaja, s određenim tipom čovjeka koji bi onda bio norma svima. Crkva prihvaća da živi unutar različitih i često nepomirljivih životnih odabira, što jest, treba se priznati, ogroman izazov za samu Crkvu, izazov koji za sobom povlači veoma važne implikacije, ali je u isto vrijeme samo njezino poslanje.⁴¹

³⁷ Usp.: Vjekoslav BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003.), 15-16.

³⁸ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 212.

³⁹ Usp.: Ivan ŠARČEVIĆ, *Dijalog iz vjere* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021.), 44-48.

⁴⁰ Usp.: V. BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, 13.

⁴¹ Usp.: V. BAJSIĆ, *Dijalog, reagiranja, polemike*, 14.

Dakle, tolerancija i pluralizam nisu nužno zlo koje se, eto, mora prihvatiti jer ga se ne može izbjeći, nego zbilja koju je potrebno u svem njezinu bogatstvu i teškoćama prigrliti. Zbog toga se tolerancija ne smije prihvaćati samo kako bi se eventualno isforsirao društveni mir ili pak izbjegao društveni sukob. To je zapravo negativno shvaćanje tolerancije kao puke pristojnosti, puke političke korektnosti kojom se priznaju sva opredjeljenja i ponašanja jednako vrijedna, međutim: „Uzdignuta na rang ideološke dogme, tolerancija pridaje istu vrijednost istini i pogrešci kao subjektivnim izričajima savjesti te postaje jednaka ideološkom relativizmu.“⁴²

Ako je tolerancija to, onda ona isključuje mogućnost i potrebu dijaloga uopće. Dovoljno je samo pukom površnom tolerancijom spasiti opstanak razlika podnoseći (tolerirajući) njihovo postojanje. Međutim, dopustiti toleranciju samo kao spašavanje opstanka razlika, nerijetko je hod na granici sukoba i premda je i ovakva vrsta pukog podnošenja razlike drugoga bolja od netrpeljivosti, isključivosti, sukoba, ipak ona može dovesti do suptilnog militantnog sekularizma, relativizma koji ne podnosi nikakvu čvrstoću stavova, nikakve jasne i definirane identitete i uvjerenja, zbog čega se sav dijalog zapravo svodi na osiromašenu površnost, ravnodušnost pod plaštem političke korektnosti.⁴³

U pozitivnijem tumačenju, pluralizam koji onda zahtijeva i toleranciju, onako kako je to Vjekoslav Bajsić već definirao, nisu cilj, nego su pretpostavka, sredstvo, a ne sadržaj međuljudskih odnosa. Oni su zapravo sredstvo u ostvarenju zajedništva ljudi, općeg dobra, sveopćeg bratstva, rekao bi papa Franjo. U tom pozitivnom smislu tolerancijom se ne štite samo vlastite razlike, vrijednosti, uvjerenja, prava nego se bitno vodi računa o obvezama i odgovornosti prema drugome, ne dakle pukom podnošenju, nego iskrenom prihvaćanju, a u cilju ostvarenja zajedničkog dobra.⁴⁴ Zbog toga, kako to sam papa Franjo govori: „Težnja za lažnom tolerancijom mora ustupiti mjesto realizmu dijaloga, realizmu onih koji su uvjereni da moraju biti vjerni svojim načelima, ali istodobno prepoznaju da i drugi ima pravo pokušati biti vjeran vlastitim načelima.“⁴⁵

⁴² Roberto DE MATTEI, *Diktatura relativizma. Mali vodič kroz novi totalitarizam* (Split: Verbum, 2010.), 11.

⁴³ Usp.: I. ŠARČEVIĆ, *Dijalog iz vjere*, 53-55.

⁴⁴ Usp.: I. ŠARČEVIĆ, *Dijalog iz vjere*, 55-56.

⁴⁵ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 221.

2.4. Trajne vrijednosti kao obrana čovjekova dostojanstva

Papa govori, kako je već rečeno, da čovjek može promatrajući svoju narav doći do nekih zajedničkih nepromjenljivih načela i vrijednosti upravo jer su u pitanju vrijednosti samog čovjeka. Zbog čega i ravnodušni individualizam i relativizam, a u ime apsolutne slobode pojedinca, ne samo da pojedinca ispražnjuju od sadržaja ljudskog nego se i protiv samom opstanku pluralnog svijeta koliko su se god iz pluralizma i razvili. Naime, i individualizam i relativizam su rezultat lijenosti u traženju onih vrijednosti i onih istina koje su ljudima zajedničke, ali koje nadilaze individualne i neposredne potrebe.⁴⁶ Riječ je o onim istinama, načelima, vrednotama kojima se ne trguje, koje vrijede uvijek i svuda, koje se ne mijenjaju ovisno o mjestima i vremenima. One su univerzalne jer se temelje na ljudskoj naravi koja je sebi uvijek jednaka. Temelje se na zakonu upisanom u samu ljudsku narav, ne u narav nekog pojedinog čovjeka, nego u ljudsku narav promatranu u samoj sebi. To je Božji zakon utisnut u samo razumno stvorenje; zakon koji vrijedi za čovjeka ako je čovjek; zakon koji ne donosi i ne stvara zakonodavac, nego ga otkriva u samom naravnom poretku.⁴⁷

Ravnodušnost prema općem dobru, kako je rečeno, pruža mogućnost moćnicima da nametnu određenu viziju svijeta, ostvare vlastite težnje namećući izvjesnu kulturnu hegemoniju, ne uvažavajući različitosti i bogatstvo kultura i tradicija. Sve to zapravo vodi novom obliku totalitarizma, i to traženog pod krinkom ljudskih sloboda. Nije zapravo rijetko da upravo oni koji propovijedaju sve ljudske slobode teže za totalitarnom vladavinom. Jer, priznavanje slobode bez sadržaja, odvojene od objektivno određenih prava i usmjerene ostvarenju općeg dobra, stvorit će na koncu nužno sukob tih sloboda: „Nije bez razloga da oni koji teže za totalitarnom vladavinom najprije zagovaraju slobodu pojedinaca bez ograničenja i stanje borbe svih protiv svih, da bi se potom sa svojim redom predstavili kao istinski spasitelji čovječanstva. Slobodi je, dakle, potreban sadržaj.“⁴⁸

U pluralnom društvu upravo je dijalog jedini način da se te univerzalne vrijednosti prepoznaju kao vrijednosti koje nadilaze konsenzus, koje se poštuju i afirmiraju, oko kojih se ne dogovara ili se odluka o njima ravnodušno prepušta onima koji imaju moć donositi odluke. Prihvaćanje tih trajnih vrijednosti, koje nadilaze, transcendiraju ideološke postavke i

⁴⁶ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 209.

⁴⁷ Usp.: R. DE MATTEI, *Diktatura relativizma*, 19-20.

⁴⁸ J. RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 22.

pojedinačne interese, dalo bi neku stabilnost socijalnoj etici,⁴⁹ upravo jer su u pitanju trajne vrijednosti koje vrijede za svakog čovjeka svih kultura. Bez prihvaćanja postojanja trajnih i nepromjenljivih vrijednosti i istina kojima usmjeriti razvoj čovječanstva, nema sigurnog načela koje bi jamčilo pravedne odnose među ljudima jer će bilo koje pripadajuće interesne skupine samo trajno suprotstavljati jedne protiv drugih: „Ako se ne prizna transcendentna istina, tada trijumfira sila vlasti, te svatko nastoji koristiti do kraja sredstva kojima raspolaže, da bi nametnuo vlastiti interes ili vlastito mišljenje bez obzira na prava drugih.“⁵⁰

3. Ideja o sveopćem bratstvu: utopija ili ideal?

Završit ćemo s onim s čime smo zapravo počeli, odnosno s Papi-nim riječima da „dijalog potihom pomaže svijetu živjeti“⁵¹ jer se javlja kao alternativa između sebičnog bijega u vlastiti svijet ili nasilnog prosvjeda protiv njega. Čini nam se da ove riječi sažimaju sve ključne probleme koje je i sam papa Franjo izdvojio: individualizam, relativizam, ravnodušnost prema svijetu i prema općem dobru, ravnodušnost koja proizlazi iz razočaranja, a prelazi upravo u rezignaciju zbog navodne činjenice da mi kao pojedinci ne možemo ništa promijeniti u postojećoj strukturi lokalne raspodjele moći i globalnih kapitalističkih interesa. Sve nabrojeno su u principu duboko antropološki problemi, dakle moralni, a ne ekonomski, društveni ili politički. A ako su antropološki i moralni problemi, onda rješenje ne može biti ekonomske, društvene ili političke naravi.

Papine alternative *sebični bijeg u vlastiti svijet* ili *nasilni prosvjed protiv njega* odgovaraju onomu što Robert Spaemann naziva nezdravim i ne-realnim, dakle bolesnim odnosom spram zbilje. Autor tvrdi da su tri načina odnosa prema zbilji: cinizam, fanatizam i opuštenost kao građanska odgovornost. Dok fanatika obilježava bezuvjetna vjera u smisao realnosti, dotle cinika obilježava bezuvjetna vjera u realnost koja nema smisla. Fanatik ustrajava u smislu koji je sam postavio i za koji vjeruje da ga on unosi u svijet, zbog čega je nesposoban prihvatiti vlastitu nemoć spram nepravde koja ga okružuje pa ili će situaciju promijeniti ili će propasti. Cinik, nasuprot tomu, zauzima besmisao zbilje, povlači se u vlastiti svijet

⁴⁹ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 211.

⁵⁰ IVAN PAVAO II., *Centesimus annus*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, https://csnc.hbk.hr/wp-content/uploads/2020/05/ivan_pavao_ii_centesimus_annus.pdf, br. 44 (12.7.2022.).

⁵¹ Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, 198.

i na sve se *rezignirano ceri*.⁵² „Razočaran nad bezumnošću svijeta“,⁵³ cinik bezvoljno pristaje na pravo jačega.

Papin dijalog kao alternativa ovakvim odnosima spram zbilje, spram povlačenja u vlastitu sebičnost (cinik) i nasilnog prosvjeda (fanatik) kod Spaemana je opuštenost kao umijeće života u skladu sa samim sobom, a takav je sklad nemoguć bez umijeća prihvatanja onoga što se ne može promijeniti. No, to prihvatanje ne znači rezignaciju, pasivnost, povlačenje pred neumoljivom realnošću i odustajanje od promjene svijeta. Upravo suprotno, jer kako to Spaemann donosi, rezignacija pred neizbježnim i nemogućim samo je onda doista ljudska kada se neizbježno i nemoguće uistinu pokazalo takvima, a takvim se može pokazati samo onomu koji djeluje, koji to pokušava promijeniti. Zbog toga je takva opuštenost jednaka građanskoj odgovornosti.⁵⁴

U uvodu spomenuti gubitak socijalnog osjećaja, spomenute ravnodušnosti i rezignacija prema zbilji koja nas okružuje zbog razočaranja u nju, ne samo da ostavljaju prostor oblikovanju svijeta onima koji imaju moć ili resurse, a koji su na ravnodušnost i razočaranje i te kako računali nego bitno uskraćuju rast u punini ljudskosti, u razvoju ljudskih sposobnosti, kao i što pojedince čini suodgovornima u strukturama grijeha. Buđenje svijesti o ovoj su-odgovornosti tjera na djelovanje. Za razliku od puke pasivnosti i nedjelovanja koje čovjeka, dakle, bitno *umanjuju* u njegovu *biti čovjek* kada djelovanjem i doživi da je nešto nemoguće pojedinac je ipak nešto promijenio, proširio je prostor vlastita ograničenja.⁵⁵ S buđenjem svijesti o suodgovornosti, budi se i osjećaj vlastite krivnje. Osjećaj krivnje ne samo da je mogućnost osobnog obraćenja nego i mogućnost obnove društva, početak buđenja Jaspersove političke slobode i odgovornosti,⁵⁶ odnosno početak stvaranja Papina sveopćeg bratstva.

Dijalog je početak tih procesa i važno je reći da je riječ o dugotrajnim procesima, kako nas neposredni izostanak rezultata ne bi bacio u dublju rezignaciju: „Vrijeme je važnije od prostora“,⁵⁷ jedno je od načela izgradnje naroda u pravednosti i bratstvu koje Papa donosi u apostolskoj pobudnici *Evangelii Gaudium*. Ono znači da se mora dati prednost djelovanjima koja pokreću nove procese u društvu, a ne prednost maničnom pokušavanju

⁵² Usp.: Robert SPAEMANN, *Osnovni moralni pojmovi* (Svjetlo riječi: Sarajevo – Zagreb, 2008.), 113-114.

⁵³ Dietrich BONHOEFFER, *Otpor i predanje* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.), 12.

⁵⁴ Usp.: R. SPAEMANN, *Osnovni moralni pojmovi*, 116-117.

⁵⁵ Usp.: R. SPAEMANN, *Osnovni moralni pojmovi*, 116.

⁵⁶ Usp.: Karl JASPERS, *Pitanje krivice* (Beograd: Konrad Adenauer Stiftung, 2009.), 26-29.

⁵⁷ Papa FRANJO, *Evangelii Gaudium...*, br. 222.

rješavanja svega u sadašnjem trenutku. U kontekstu tog načela formuliramo i odgovor na pitanje iz naslova ove cjeline: Je li ideja o sveopćem bratstvu utopija ili ideal? Ako se da prednost prostoru, odnosno pokušaju rješavanja svega u sadašnjem trenutku, *san o sveopćem bratstvu* će ostati utopija, pobožna želja, dobronamjerna i plemenita, ali ipak samo utopija. Ako se da prednost vremenu, odnosno djelovanjima koja uzrokuju nove procese u društvu, *san o sveopćem bratstvu* ostaje ideal, ali ideal shvaćen kao realna mogućnost, samo trenutno zarobljena postojećom strukturom odnosa.

Upravo je dijalog put oslobađanja iz te zarobljenosti, ali ne dijalog kao strategija spašavanja vlastitih interesa, nego dijalog kao način postojanja, kao kultura koja, izgrađujući i dopunjujući osobnosti, stvara pravednije društvo, društvo sveopćeg bratstva. Taj je dijalog, kao stil življenja, usmjeren k novom vrednovanju stvarnosti, zbog čega traži novi antropološki obrazac, odnosno novo vrednovanje individualizma, relativizma, ravnodušnosti.

Na potrebu novog vrednovanja, ispravnije rečeno procjene individualizma, relativizma i ravnodušnosti Papa je što izravno, što neizravno pozvao i analizom snažne parabole dobrog Samarijanca. Upravo lik Samarijanca poziva na novi oblik odgovornosti, poziva svakog pojedinca i sve društvo da, polazeći od općeg dobra, uvijek iznova gradi svoj politički i društveni poredak.⁵⁸ Uzimajući u obzir moralnu težinu tog traženog novog antropološkog obrasca, čini nam se da sve i ako je ideja sveopćeg bratstva *neostvariva*, sve i ako je utopija, ne bi trebalo od nje odustati jer, kako to donosi Đuro Šušnjić: „Ono što društveno nije moguće trebalo bi duhovno hteti, jer se jedna zajednica duhovno oblikuje pre njenog stvarnog oblika. Valja očuvati u životu taj smisao za ono što ljudi mogu, hoće ili trebaju, neovisno od toga da li je to u datim okolnostima ostvarivo.“⁵⁹

Zaključak

Papa Franjo enciklikom *Fratelli tutti* iznosi kritiku onih tendencija koje priječe razvoj bratstva među svim ljudima. Iza Papine kritike stoji zapravo njegova *briga* za izgradnju zajedništva među ljudima poradi općeg dobra, a kako bi se spriječili različiti oblici dehumanizacije čovjeka. Teološki temelj sveopćeg bratstva je činjenica da je cijelo čovječanstvo jedan rod koji dijeli isti prostor kao opće dobro, iz kojega ne bi smio biti isključen nitko, a prema zahtjevima i Božje pravde, a i ljudske elementarne pravednosti. Gubitak socijalnog osjećaja za druge i opće

⁵⁸ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti...*, br. 66.

⁵⁹ Đuro ŠUŠNJIĆ, *Dijalog i tolerancija* (Beograd: Čigoja štampa, 1997.), 11.

dobro, ravnodušnost i rezignacija prema zbilji, što zbog razočaranja u nju, što iz relativizma, individualizma, konzumizma, prepuštaju oblikovanje svijeta onima koji imaju moć ili resurse, čine čovjeka suodgovornim u strukturama grijeha te mu, ujedno, uskraćuju mogućnost rasta u punini ljudskosti. Teološki pristup problematici spomenutih društvenih tendencija, koje priječe ostvarenje općeg dobra te i vjerničko naivno (ne i nevino) sudjelovanje u njima, zaoštava se pred činjenicom temeljnog kršćanskog poslanja: suodgovorno surađivati u izgradnji kraljevstva Božjeg na zemlji ili, drukčije rečeno, doprinositi izgradnji boljeg svijeta u kojemu će opće dobro biti okosnica uređenja međusobnih odnosa.

Papa Franjo je, dakle, izrazio duboku zabrinutost za stanje u svijetu, jasno iskritizirao uzroke tog stanja te ništa manje jasnije ponudio eventualne mogućnosti za, reći ćemo to tako, povratak čovjeka njemu samom. Suvremene tendencije naglašavanja apsolutne slobode, bešćutnog individualizma, hladne ravnodušnosti za opće dobro te apsolutnog moralnog relativizma, ne samo da na novi način ponavljaju stare ideologije za koje se vjerovalo da ih je suvremeni svijet pobijedio nego predstavljaju ono što je papa Franjo definirao „epohom promjena“, a mi povezali s Berdjajevljevom „unutarpovijesnom apokalipsom“. Povijesni su procesi nesmiljeni prema sudbini pojedinaca i unatoč nezahvalnosti ovog izričaja, rekli bismo da se danas više nego ikad osjeća ta nesmiljenost povijesnih procesa. Suvremeni čovjek je žrtva slobode lišene sadržaja, žrtva prava prepuštenih odlukama većine, zatočenik vrijednosti bez temelja, kao i zatočenik kapitalističkih sustava koji potiču njegov bešćutni individualizam i konzumizam. Suvremeni čovjek je dezorijentiran, izgubljen, a s njime je dezorijentirano i sveukupno društvo.

Da bi društvo imalo budućnost, kako se iščitava iz Enciklike, ono mora razviti duboko poštovanje istine ljudskog dostojanstva, one istine koja kaže da je svako ljudsko biće sveto i nepovredivo. To bi polazište i priznanje dostojanstva ljudske osobe moglo biti okosnica dijaloga različitih, dijaloga koji neće poništiti razlike, neće nametnuti svoje istine, ali koji će se istinski truditi da, polazeći od tog dostojanstva, uvijek iznova stvara bolje životne uvjete za sve. Traženje te istine ljudskog dostojanstva treba biti u temelju svih konsenzusa, ne relativizam, ne individualizam, ne lažna tolerancija, nego napor kako u svijetu različitih svjetonazora, religija, kultura, tradicija naći neko zajedničko polazište, a i odredišnu točku kojoj usmjeravati razvoj čovječanstva.

WITH THE DIALOGUE TO UNIVERSAL BROTHERHOOD AND SOME OBSTACLES ACCORDING TO THE ENCYCLICAL *FRATELLI TUTTI*

Summary

This paper is divided into three parts. The first part is a concise presentation of certain elements of the encyclical Fratelli tutti, which address the causes that impede the development of universal brotherhood, the theological basis of which is the fact that all people are children of one Father. These elements speak of individualism, relativism, consumerism, in fact they speak of a loss of social feeling, a kind of alienation of man from his own humanity. As the mentioned causes are in themselves very complex realities, the second part of the article, along with the expanded literature, additionally analyzes and explains them, to the extent that this is possible in one article. The contemporary tendency to absolutize individual freedom, along with all the accompanying phenomena, actually leads to the emptying of what is essentially human, which greatly affects the healthy functioning of the interpersonal community: this is why the Pope advocates a permanent effort of dialogue, in the service of achieving the common good and community among people. The third part briefly considers whether the dream of universal fraternity and a society of common good is a pious idea, an ideal, or utopian, concluding that it is an ideal: but it is an ideal that humanity must not abandon, because to do so would mean abandoning an essential part of what it means to be human.

Key words: individualism, relativism, freedom, values, universal brotherhood, dialogue.

Translation: Josip Knežević and Kevin Sullivan